

Josef Václav Frič (1829–1890): V mé bibliotece

Petra Hesová

Posudek disertační práce

I.

Ambicí předkládané disertační práce je dle autorky (a) obnovit původní soudržnost knihovního a rukopisného fričovského fondu a komplexní revize a aktualizace dřívějších soupisů, (b) připravit podklad pro budoucí utřídění a definitivní zpracování Fričova fondu, (c) přepsáním rukopisných vpisků a poznámek uchovat cenný zdroj informací o Fričově době a (d) připravit podklad pro textologický výzkum Fričova tvůrčího procesu. Samotná práce je přitom dělena do dvou částí: úvodní studie a příloh, tj. vlastních katalogizačních soupisů, které představují nejzávažnější část práce a její vlastní jádro.

Osobnost J. V. Friče není třeba na tomto místě detailněji představovat, je však třeba vyzdvihnout rozsáhlou a badatelsky nesmírně zajímavou pozůstalost, která se po J. V. Fričovi a jeho dalších příbuzných dochovala, a zároveň i problematický a složitý osud, jímž prošla. Vlastní Fričova pozůstalost byla nejprve po smrti J. V. Friče péčí rodiny doplněna o řadu dalších materiálů a dokladů a péčí profesionální archivářky byla zevrubně popsána a zdokumentována. Po druhé světové válce pak byla předána Národnímu muzeu a v 60. letech pak rozdělena mezi Literární archiv Památníku národního písemnictví (primárně rukopisná pozůstalost) a Knihovnu Národního muzea (vlastní Fričova knihovna), což sice odpovídá odbornému zaměření obou institucí, zároveň se rozdělením původního celku pochopitelně narušila původní celistvost fondu a zkomplikovalo jeho badatelské využití.

Nepochybné těžiště předložené disertační práce spatřuji v již zmiňovaných soupisech a dokumentaci Fričovy rukopisné pozůstalosti a osobní knihovny, které jsou vypracovány místy až do nejmenších detailů a podrobností. Výsledkem je soupis, který může sloužit jako Fričova bibliografie, ale není standardní bibliografií, stejně jako katalog Fričovy knihovny, podchycující řadu informací, které v obdobných soupisech běžně nevidáme, nebo jako soupis provenienčních značek a dokladů a v neposlední řadě též jako textologická dokumentace Fričova tvůrčího procesu, pakliže byla z dochovaných materiálů patrná.

Před závorku nutno vytknout, že veškerá dokumentace byla připravena s enormní pečlivostí a svědomitostí, ať již jde o – místy možná až nadměrně – podrobný popis evidovaných skutečností, hojně dokládaných i obrazovým materiálem, formální strukturu či jazykovou úpravu jednotlivých částí. Jazykovou úroveň je vzhledem k podobě práce přitom potřeba obzvláště ocenit, neboť text pro množství zkratk, cizojazyčných pasáží a diplomatických přepisů rukopisných poznámek, psaných často hovorovou češtinou či Fričem a dalšími

osobami nijak zpětně neredigovaných, prakticky znemožňuje smysluplné využití automatizovaných kontrol pravopisu. Šíře podchycených informací a koneckonců i mimořádný rozsah předkládané disertace ukazují na enormní množství práce, které za jejím vypracováním stojí.

II.

Úvodní textová část je složena z úvodu, tří oddílů, seznamu literatury a souhrnu/resumé (česká a německá verze si přitom bez dalšího vysvětlení ne zcela odpovídají). Byť ji autorka opatřila hojným poznámkovým aparátem, je poněkud škoda, že v něm nalézáme ve valné většině jen vysvětlující komentáře, nikoli odkazy na odbornou literaturu, jejíž obsáhlý seznam je přiložen v závěru textové části. Jako určitou polehčující okolnost pro autorku je třeba uvést, že v případě předkládané disertace nejde primárně o syntetizující studii, ale o materiálový soupis rozsáhlého, různorodého a vnitřně členitého korpusu materiálů.

I přesto v úvodní textové části disertace poněkud postrádám detailnější teoretickou reflexi použitých metod utřídění soupisu Fričovy pozůstalosti: v úvodu na s. 11–12 sice nalézáme zmínku o tom, že „zpracování bibliografického katalogu metodologicky vychází z mezinárodních standardů zpracování knižních proveniencí dané (sic!) Konsorciem evropských vědeckých knihoven (...) a navazuje na postupy zahraničních projektů zkoumajících knižní provenienci“, dotčené standardy však nikde v dalším textu blíže představeny nejsou. Autorka na tomto místě bohužel doplňuje pouze odkazy na hlavní webové stránky daných institucí, aniž by však tuto problematiku dále blíže rozváděla. Podobně bližší rozvedení této problematiky schází i ve spíše úvahové kapitole „1.2/ osobní knihovny významných kulturních osobností“, kam by do struktury práce zapadalo asi nejvíce. Každopádně bližší představení teoretických a metodologických východisek provenienčního výzkumu by vzhledem k předmětu práce i jeho stále nepřilíživému rozšíření v českém prostředí, domnívám se, bylo velmi záhodné, obzvláště uvádě-li autorka v seznamu použité literatury k této problematice řadu relevantních publikací.

Je pochopitelné, že vzhledem k zaměření práce tvoří její součást přehledový, zároveň však poměrně detailní Fričův životopis. Oceňuji přitom, že autorka v poznámkách hojně odkazuje na výskyt daného materiálu ve Fričově pozůstalosti či knihovně, tj. v připojených katalogizačních soupisech, v některých případech by však možná bylo vhodné zařadit jednoznačnější odkazy (např. odkaz na „dopis psaný neviditelným inkoustem adresovaný Hůlkovi“, pozn. č. 51 na s. 20), popř. formálně sjednotit citace tištěných dokumentů (srov. např. pozn. č. 18 a 30 vs. pozn. č. 17 či 67).

Po kratším a již zmiňovaném spíše úvahovém oddíle o problematice osobních knihoven významných osobností následuje přehledová kapitola o osobní knihovně J. V. Friče a její historii do roku 1890, tj. do roku Fričovy smrti. J. V. Frič, jak je bohatě dokumentováno v připojených soupisech, měl ve zvyku se svými knihami intenzivně pracovat – hojně v nich

zatrhával a zvýrazňoval, dokonce si vytvořil i vlastní systém hodnotících a tematických značek, který by možná zasloužil podrobnější zmínku než tu na s. 35. Takovéto individualizované stopy pochopitelně mohou představovat velmi zajímavý materiál pro studium Fričova myšlenkového světa i pracovních postupů, čímž samozřejmě velmi zhodnocují význam Fričovy pozůstalosti pro budoucí badatele. Pro poznání jeho názorového vývoje jsou nesporně cenné soupisy prostudované literatury, které autorka v této kapitole přepisuje v úplnosti – zejména nejstarší soupisy, pořízené Fričem ještě za studentských let, by přitom možná zasloužily poněkud bližší rozbor, neboť ukazují na poměrně hluboké čtenářské zájmy mladého studenta.

Druhý oddíl úvodní textové části se zabývá Fričovou pozůstalostí, jejíž osudy jsou neméně zajímavé. Pietní péči Fričových potomků totiž byla systematicky doplňována a rozvíjena až do dob druhé světové války. O jeho správu se přitom vedle rodiny starala i profesionální kurátorka. Dokumentace Fričova života a díla se díky jejich intenzivní práci mezi lety 1890–1945 značně rozrostla. Po smrti Josefa Jana Friče (1945), syna J. V. Friče, pak na začátku roku 1946 přešla celá v zásadě uspořádaná pozůstalost do Národního muzea. Její následný osud neblaze poznamenalo rozhodnutí o jejím rozdělení mezi Národní muzeum a Památník národního písemnictví z roku 1963 (v textu práce bohužel blíže nekomentované), která původně jednotný soubor rozdělila na několik částí. V obou institucích pak jednotlivé dochované materiály a jejich zpracování prošly různým vývojem: zatímco většina archiválií v LA PNP nebyla až do dnešní doby plnohodnotně zinventarizována a je tak badatelsky jen velmi omezeně přístupná, Fričova knihovna byla rozdělena mezi LA PNP a Knihovnu Národního muzea. V Knihovně Národního muzea byla příslušná část inventarizována roku 2010 a v současnosti je přístupná v terezínském depozitáři. Rozdělení pozůstalosti ne vždy reflektovalo původní uspořádání celku: různé následné dílčí posuny, přesuny a ztráty autorka v této kapitole dokládá při kritickém zhodnocení dokumentace fričovských materiálů, které byly po rozdělení fondu v obou paměťových institucích vytvořeny.

Veškeré tyto poznatky se jí následně staly východiskem pro nové zpracování soupisů fričovského archivu. Zásady jejich vypracování pak autorka popisuje ve třetím, závěrečném oddíle úvodní studie. Autorka přitom již na začátku zpracování soupisu příslušného materiálu stála před nesnadnou volbou, jaký klíč pro jeho vypracování zvolit. Rozhodla se při tom primárně respektovat stávající rozdělení i seřazení fondu v obou institucích a soupis rozčlenit dle místa uložení (KNM či LA PNP) a existujícího seřazení (existující signatury, původní třídění písemností dle jednotlivých zásuvek atp.), což lze označit jako rozhodnutí nejsnazší a nejpraktičtější, zároveň ale též z mnoha ohledů jako jediné možné. Navazuje přitom na již existující dokumentaci a označení dokumentů, což koncovému uživateli zpřehledňuje výsledek její práce. Výsledné soupisy takto mohou být dobře využitelné pro další pořádání jednotlivých fričovských fondů a zároveň nově nevytvářejí umělé celky a oddíly v již tak ne zcela přehledně organizovaném souboru pozůstalosti.

Jak již bylo několikrát zmíněno, autorka pojala svůj soupis velmi velkoryse a extenzivně: vedle nadstandardně podrobných bibliografických údajů, které obsahují detailní a někdy možná až redundantní údaje zejména v případě periodik (adresy redakcí, informace o periodicitě, ceně předplatného atp.) v něm najdeme informace o fyzickém popisu, stavu dochování daného exempláře či informace o jeho individualizaci a provenienčních značkách. Množství potenciálně podchycovaných informací je tak poměrně značné a rozsah popisu jednotlivých položek tak může dosahovat – a nezřídka dosahuje – i několika stran. Potenciální informační výtěžnost soupisu je tak obrovská, občas však možná poněkud jde na úkor přehlednosti. Domnívám se proto, že detailnější komentář a zdůvodnění by zasloužilo zejména zvolené schéma katalogizace (s. 77–78) takto omezené jen na prostý výčet jednotlivých položek, popř. že by dílčí poznámky o principech zvoleného popisu mohly být připojeny i před jednotlivé dílčí soupisy, neboť pravidla pro jejich vypracování se i s ohledem na odlišnou povahu zpracovávaného materiálu (rukopisy, periodika či knihy) v dílčích aspektech liší.

K jednotlivým soupisům se ještě vrátím níže, k zásadám zvoleného popisu na tomto místě připojuji několik obecných poznámek.

- 1) Vyhnul bych se redundantnímu soustavnému opakování stejných údajů na místech, kde je daný údaj zřetelně uveden v „nadřazené“ pozici (např. názvy periodik v bibliografických soupisech Fričových příspěvků, pakliže jsou tyto dle názvu periodika tříděny).
- 2) Zvážil bych rozhodnutí popisovat periodika podle úplné hlavičky. Do textu soupisů se díky tomu dostává řada svým způsobem redundantních informací (frekvence vycházení, výše předplatného, data redakčních uzávěrek, adresy administrace atp.), které v zásadě nijak nepřispívají k snadnější identifikaci periodika v soupisu a jejichž informační hodnota pro badatele i pořadatele fondu je přinejmenším sporná. Autorka sice argumentuje, že takto je možno např. sledovat ekonomickou stránku literárního provozu v dané době, nemyslím si však, že badatel očekává tento typ údajů právě v takovémto soupisu. Vypuštění těchto informací by mohlo přispět k větší přehlednosti jednotlivých záznamů a k prokrácení rozsahu.
- 3) Vysoce oceňuji pečlivou fotografickou dokumentaci vybraných materiálů ve Fričově pozůstalosti, která badateli umožňuje prohlédnout si daný materiál bez nutnosti fyzické zápůjčky originálu. Pro větší přehlednost bych uvážil jednoznačnější provázání daného obrázku s příslušnou pasáží v katalogu, která se jej týká, ať již prostým odkazem „viz foto“, popř. očíslováním a stručným popisem jednotlivých obrázků, na jehož základě by bylo následně možné připravit soupis obrazových příloh, dle něž by mohl badatel též snáze dohledat obrázky dokumentující obdobné případy.
- 4) Byť jsou jednotlivé soupisy formálně pečlivě členěny dle jednotného klíče, pro snadnější orientaci bych doporučil jejich zřetelnější grafické rozčlenění (změny fontu či jeho velikosti a především pak zařazení návěští pro jednotlivé kategorie atp.). Ne každý jednotlivý záznam totiž má vyplněny veškeré položky, které se jej mohou

potenciálně týkat, a nelze spoléhat, že si uživatel bude poměrně složité schéma pamatovat. Momentálně jsou jednotlivé kategorie údajů oddělovány pouhým odsazením na nový řádek, což i vzhledem k použitému řádkování a značně různorodému rozsahu jednotlivých částí záznamu poměrně problematizuje orientaci v textu.

- 5) Orientaci v soupisu by nesporně pomohlo též průběžné číslování stránek a zařazení alespoň vybraných rejstříků, zejména soupisu děl a osob. Soupis osob by přitom pochopitelně mohl být krácený a obsahovat alespoň autory knih, nikoli všechny zmiňované redaktory, vydavatele atp., ve stávajícím záběru práce by kompletní osobní rejstřík byl jen obtížně realizovatelný.

Jak již bylo zmíněno, příloha práce je tvořena čtyřmi dílčími soupisy materiálů z Fričovy pozůstalosti a knihovny. Jako nejproblematictější se mi přitom ze všech jednotlivých soupisů jeví hned ten úvodní – Bibliografie J. V. Friče. Autorka i zde vychází z existujících soupisů pořízených samotným J. V. Fričem, popř. jeho archivářkou O. Zieleckou, výsledné uspořádání se mi však nezdá jako nejvhodněji zvolené – zejména proto, že spojuje v jeden celek rukopisy i tiskem vydané publikace. Z textu ovšem vždy není zcela jasné, nakolik jde o reprodukci starších existujících soupisů, které autorka jen komentuje, nebo nakolik jde o soupisy nově vytvořené.

Soupis mj. obsahuje detailní soupis básnických sbírek a souborů próz, které obsahují též výčty jednotlivých básní a próz; za úvahu by v případě básní pro potřeby literárněhistorického výzkumu možná stálo doplnění incipitů. Svědomitost autorky lze doložit na příkladu evidence škrtnů v rukopisných seznamech básní, možná by přitom zasloužilo komentář, zda daný škrtn znamená úplné vypuštění básně nebo jen změnu názvu, což z textu práce není vždy zcela patrné (např. báseň *Utopenec* a *Matce* na druhé straně bibliografického soupisu). Pozitivně je třeba kvitovat zařazení soupisu Fričových šifer a pseudonymů, nenalzáme v něm však např. hlavní Fričovu šifru J. V. F., popř. šifru St. či variantu pseudonymu M. Brodský, které Frič použil v almanachu *Lada Nióla* a které autorka u popisu tohoto almanachu eviduje. V oddílu VIII/periodika, obsahujícím soupis Fričových článků členěných dle jednotlivých periodik, se mi zdá zbytečné opakovat v bibliografické citaci jejich názvy. Řada jednotlivých článků je nad to rozepsána v příslušné položce katalogu knihovny a v bibliografii je jejich celek zmíněn jen odkazem, popř. se výpisy Fričových příspěvků ve stejném periodiku v různých soupisech vzájemně bez dalšího vysvětlení ne zcela překrývají (srov. např. časopis *Hlas*, který v soupisu periodik, v nichž J. V. Frič publikoval, obsahuje 6 položek, v soupisu Frič I je však zmíněno několik desítek dalších Fričových textů, převážně fejetonů, které zde byly otištěny – srov. Frič I 15–17). Je škoda, že bibliografické odkazy v celku práce nejsou připravené dle jednotné normy (často neobsahují stránku či pořadové číslo ročníku, lišit se může i pořadí jednotlivých údajů, zejména údajů o autorské odpovědnosti), byť je samozřejmé, že řada periodik je vzhledem k aktuální situaci Národní knihovny pro badatele nedostupná, popř. je dané dokumenty možné citovat jen na základě

existujících výstřižků v archivním fondu, které pochopitelně neobsahují bibliografické údaje v úplnosti.

Jako uživatelsky nejvhodnější řešení bych v tomto případě do budoucna uvítal sestavení plnohodnotné, anotované a chronologicky řazené bibliografie tištěných prací J. V. Friče, která by abstrahovala od uložení jednotlivých materiálů ve Fričově pozůstalosti i od rukopisných materiálů.

Zbývající tři soupisy (Soupis rukopisů, drobných tisků a dalších památek (LA PNP), Soupis knih, periodik a drobných tisků (LA PNP) a Soupis fričovské knihovny (KNM) považuji metodologicky za mnohem přehlednější i využitelnější. Autorka v nich velmi detailně a zasvěceně popisuje jednotlivé položky včetně informací o změně jejich lokace v rámci fondu atp. Soupisy přitom, jak již bylo zmiňováno, sledují aktuální stav a rozčlenění fričovských fondů. Lepší orientaci v soupisech by možná prospělo zařazení stručných charakteristik jednotlivých celků a jejich dílčích částí a připojení zásad jejich třídění (např. popis jednotlivých dílčích celků, do nichž jsou členěny Fričovy rukopisy v LA PNP). Za vysvětlení by kupříkladu stálo, proč je např. na základě obsahu zásuvky č. 29 v oddílu Frič I vyčleněn oddíl „Smetana – Sabina – Ryba“, popř. co vlastně např. v něm obsažená „složka Ryba“ obsahuje.

Velmi zajímavé poznatky obsahují soupisy periodik a knih uložených ve Fričově knihovně, zpracované až do nejmenších podrobností (výčty dochovaných čísel jednotlivých časopisů, zejména v případě deníků velmi rozsáhlé). Dokumentovány jsou jednotlivé Fričovy vpisky a poznámky, často formou rozsáhlých detailních přepisů (srov. např. výpisy podtrhaných slovíček a hesel ve výkladových či překladových slovnících – srov. např. položku Frič III 21–22 – Kapesní Slovníček novinářský a konverzační), nebo alespoň prostou zmínkou. Takto vzniklý přehled představuje Friče jako člověka velmi impulsivního a polemizujícího, ukazuje jeho zájmy a preference. Doufáme, že tyto prameny bude možno do budoucna vytěžit alespoň formou nějaké analytické studie – jistě by si to zasloužily.

Podobně jsou detailně dokumentovány veškeré přídatné informace a doplňky, úpravy či poškození daných dokumentů či doklady úřední a administrativní povahy, které se do jednotlivých dokumentů dostaly – razítka, kolky, skvrny od pečetního vosku atp. Autorka se při svém katalogizačním popisu nezastavila ani před „téměř neznatelným poškozením hmyzem“ (srov. položka Frič III 453). Je možná škoda, že z předkládané práce nelze tento typ údajů nějakým jednoduchým způsobem separovat (zmiňované grafické odlišení pomocí návěští, soupis dotčených inventárních čísel atp.) a uživatel pro jejich přehlédnutí musí procházet soupis celý.

Obzvláště pečlivě vyvedený je popis publikací, jež J. V. Frič detailně studoval a v nichž využíval svůj vlastní systém poznámek založený na specializovaných znacích, které autorka diplomaticky přepisuje (srov. např. položku I 40 Biblia sacra v soupisu Frič I). Čtenářově orientaci by v tomto ohledu možná pomohla přehledová tabulka těchto znaků a jejich

významu, neboť důvod jejich použití a zejména jejich význam nemusí být hned napoprvé zřejmý.

III.

Mám-li závěrem shrnout: předkládanou disertační práci považuji za nadstandardně pečlivě a detailně zpracovaný text, který v mnoha ohledech převyšuje běžné nároky očekávané od obdobných soupisů. Nejedná se o „pouhou“ archivní pomůcku, ale o komplexní katalogizační soupis, v němž se prolínají čtyři základní hlediska: katalogizační, textologické, bibliografické a hledisko výzkumu proveniencí. Zohlednění všech čtyř aspektů pod jednou střechou s sebou nutně přináší kompromisy a omezení, s nimiž se autorka většinou se ctí vypořádala; dílčí výhrady vyslovuji jen k bibliografické části práce.

Jako celek však předkládaná disertace nepochybně představuje důležitý příspěvek k bádání o osobnosti J. V. Friče a nabízí se jako základní pomůcka pro každého badatele, který by se chtěl touto osobností zabývat, popř. zkoumat materiály ve Fričově pozůstalosti obsažené.

Disertační práce Petry Hesové dle mého splňuje předpoklady kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně klasifikuji hodnocením „prospěl/a“. Pevně věřím, že bude v budoucnu doplněna o další publikaci/e, která/é tento rozsáhlý pramenný soupis poučeně vytěží a doplní o nové poznatky o díle a osobnosti J. V. Friče.

Vojtěch Malínek

V Žamberku, 31. srpna 2019